

Rapport

Armoedebaarometer Decenniumdoelen 2017

UA-OASeS

Geert Campaert
Danielle Dierckx

Prof. Dr. Jan Vranken

April 2008

In opdracht van Decenniumdoelen 2017

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Verantwoording keuze indicatoren	4
Welk type indicatoren gebruiken?	4
Hoe meet je armoede?	4
Indicatoren Armoedebaarometer Decenniumdoelen 2017	5
Algemene bemerkingsen	5
Indicatoren voor gezondheid	5
Indicatoren voor arbeid	6
Indicatoren voor inkomen	7
Indicatoren voor wonen	8
Indicatoren voor onderwijs	10
Indicatoren voor samenleven	11
Tabellen met de indicatoren	13
Tabel indicatoren voor gezondheid	13
Tabel indicatoren voor arbeid	13
Tabel indicatoren voor inkomen	14
Tabel indicatoren voor wonen	14
Tabel indicatoren voor onderwijs	15
Tabel indicatoren voor samenleven	15
Bibliografie	16

Inleiding

Op 3 april 2007 lanceerde een breed forum van armoedeorganisaties en sociale bewegingen¹ 'Decenniumdoelen 2017, Geef armoede geen kans'. Vanuit de vaststelling dat in België 1,5 miljoen mensen in armoede leven en inkomensongelijkheid blijft toenemen, roepen deze organisaties de overheden op om voorrang te geven aan de strijd tegen de armoede van de uitgesloten groepen. In dit kader zijn zes grote beleidsdoelstellingen geformuleerd voor de komende tien jaar. De doelstellingen zijn de volgende:

1. Een halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk
2. Een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt
3. Voor elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen dat de Europese armoederisicodrempel bereikt
4. Een toename van het aantal goede en betaalbare huurwoningen met 150.000 eenheden, waarvan minstens de helft sociale woningen zijn
5. Een daling tot 3% van laaggeletterdheid en laaggecijferdheid bij jongeren, in alle onderwijsvormen en voor alle jongerengroepen
6. Mensen in armoede verbreden hun netwerken

De voorliggende Armoedebaarometer volgt jaarlijks de evolutie op van de armoedesituatie in Vlaanderen. Het gaat om een secure selectie van indicatoren, die worden verbonden aan elk van de zes vooropgestelde doelstellingen. Deze nota geeft voor de geselecteerde indicatoren de meest recente cijfers weer die de nulmeting vormen voor de Armoedebaarometer.

¹ ACW, Samenlevingsopbouw Vlaanderen, Socialistische Mutualiteiten en socio-culturele verenigingen, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Verbruikersateljee, Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Vlaams Minderheden Centrum en Welzijnzorg. Met de actieve en financiële steun van Cera.

Keuze indicatoren Armoedebarmeter

Welk type indicatoren gebruiken?

De Armoedebarmeter heeft als doel om de evolutie van de toestand te monitoren op de 6 verschillende gebieden van de Decenniumdoelen. Beleidsmaatregelen van de verschillende overheden kunnen een impact hebben op deze evolutie, maar het meten van deze maatregelen via inputindicatoren (bv. het budget dat de overheid besteedt aan sociale huisvesting) is geen onderdeel van de barometer. De focus ligt op het selecteren van een beperkt aantal relevante indicatoren. Waarmee de evolutie van de armoedeproblematiek kan worden gevolgd.

Hoe meet je armoede?

De conceptualisering en meting van armoede is een onderwerp waarover de voorbije jaren in wetenschappelijke kringen al veel geschreven is. Een van de redenen hiervoor is het nog steeds ontbreken van een algemeen aanvaard begrippenkader. Dit heeft geleid tot meerdere definities en het gebruik van uiteenlopende termen als sociale uitsluiting, deprivatie of levensstijldeprivatie. Dit zorgt ook voor onenigheid over hoe armoede kan of moet gemeten worden (Raeymaeckers & Dewilde, 2007). In de Vlaamse context – in beleid, praktijk en onderzoek – is er echter een relatief ruime eensgezindheid aanwezig omtrent een aantal inzichten die we hier als uitgangspunten nemen. Ten eerste beschouwen we armoede als een relatief feit, dat moet begrepen worden in relatie tot de gangbare levensstandaard in een samenleving. Ten tweede erkennen we het multidimensionele karakter van armoede. Zoals ook duidelijk zichtbaar is in de manier waarop de Decenniumdoelen zijn geformuleerd. Beiden gaan terug op de definitie van Vranken (1997): “Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen”.

Naast de conceptualisering is bijgevolg ook het meten van armoede zelf voorwerp van discussie. De verschillende standpunten hebben vooral betrekking op het direct of indirect meten van armoede. De voorstanders van de indirecte meting kijken vooral naar de middelen die noodzakelijk zijn om deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Het beschikbaar inkomen is hiervoor de belangrijkste indicator. Voorstanders van een directe meting van armoede daarentegen kiezen voor deprivatie-indicatoren die ‘rechtstreeks’ peilen naar de levensstandaard en het consumptieniveau (Raeymaeckers & Dewilde, 2007). Omdat we de multidimensionele definitie van armoede onderschrijven, volstaat het meten van het beschikbare inkomen niet voor een armoedemeting. Daarom zullen we dan ook naast inkomensindicatoren een aantal directe indicatoren selecteren voor de opvolging van de Decenniumdoelen.

Indicatoren Armoedebarmeter Decenniumdoelen 2017

Algemene bemerkingen

Het is de uitdrukkelijke bedoeling van de initiatiefnemers van Decenniumdoelen om aan de hand van de geselecteerde indicatoren jaarlijks de vooruitgang te kunnen meten van de zes vooropgestelde doelen. Dit impliceert dat bij de selectie van de indicatoren er rekening wordt gehouden met de frequentie waarmee nieuwe cijfers voor de betrokken indicator beschikbaar zijn. Waar mogelijk wordt gezocht naar indicatoren waarvan de cijfers jaarlijks worden gepubliceerd.

Bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd in de gegevensbronnen waaruit de indicatoren voor de armoedebarmeter zijn gekozen. We denken hierbij aan personen die in collectieve huishoudens² leven, illegalen en daklozen. De oorzaken hiervan zijn zowel van praktische, conceptuele als methodologische aard. Het in kaart brengen van de omvang en samenstelling van deze bevolkingsgroepen is dan ook een noodzaak en zal verder onderzoek vergen.

Een aantal indicatoren is afkomstig van steekproeven in de vorm van enquêtes. De steekproeven van deze enquêtes zijn zo samengesteld dat ze representatief zijn, waardoor de resultaten ervan, binnen een zekere foutenmarge, kunnen worden veralgemeend naar de hele bevolking.

Voor ieder doel worden de voorgestelde indicatoren van de Armoedebarmeter gepresenteerd. Er is telkens een beperkt aantal primaire indicatoren geselecteerd. Deze set van leidende indicatoren zijn de essentiële dimensies van de objectieven en dekken of de sociale toestand van de essentiële subpopulaties belichten. Deze primaire indicatoren maken deel uit van de armoedebarmeter. Daarnaast geven we ook een aantal secundaire indicatoren aan die deze primaire indicatoren ondersteunen door meer inzicht te geven in de aard van een problematiek.

Indicatoren voor gezondheid

Het decenniumdoel gezondheid beoogt een halvering van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk tegen 2017. In de jaren '80 en '90 vond er al grootschalig onderzoek plaats naar sociaal-economische gezondheidsverschillen in uiteenlopende Westerse landen. De meeste onderzoeksresultaten bevestigden dat er een negatief verband was tussen sociaal-economische status en verschillende aspecten van mortaliteit en morbiditeit (zie o.a. Mackenbach e.a., 1997). Uit de analyses van de Gezondheidsenquête 1997 bleek dat de verbanden tussen socio-economische status en levensverwachting, gezonde levensverwachting en meerdere andere gezondheidsindicatoren ook voor ons land golden (Bossuyt en Van Oyen, 2000; Gadeyne & Deboosere, 2000).

Volgens het WIV (2006) is de **subjectieve evaluatie van de eigen gezondheid** (zie indicator G1) één van de beste indicatoren voor de algemene gezondheidstoestand op individueel en maatschappelijk niveau. Informatie hierover is terug te vinden in de Survey on Income and Living Conditions (SILC) en de Gezondheids-enquêtes. Aangezien de SILC jaarlijks wordt uitgevoerd en de Gezondheids-enquêtes in de toekomst eens per 5 jaar, zullen we de SILC gegevens gebruiken voor de barometer. Bij de keuze voor deze indicator is er nog een kanttekening te plaatsen. Mensen met een hogere opleiding of een hoog inkomen stellen in het algemeen hogere eisen vooraleer ze vinden dat ze zich 'in goede gezondheid' bevinden in vergelijking met mensen met een laag inkomen of opleiding. De feitelijke verschillen kunnen dan ook nog groter zijn dan de cijfers aangeven (Contoyannis & Jones, 2004).

Een ander belangrijk domein van gezondheidsongelijkheid is de **levensverwachting** en meer specifiek ook de **levensverwachting in goede gezondheid** (zie indicator G2). Deze ongelijkheid manifesteert zich al vanaf de geboorte. Zo worden er duidelijke verschillen in **foeto-infantiele sterfte** (zie indicator G3) vastgesteld naargelang het opleidingsniveau en de nationaliteit van de ouders. Eén van de duidelijkste uitingen van de gezondheidsongelijkheid tussen arm en rijk is verschillen

² Het gaat hier bijvoorbeeld over rusthuizen, kloosters, psychiatrische instellingen of strafinstellingen.

in levensverwachting in goede gezondheid. Een studie van Bossuyt en Van Oyen over de 'Gezondheidsverwachting volgens socio-economische gradiënt in België' geven een overzicht dat gebruikt kan worden voor de nulmeting. Hierbij werden gegevens van het Rijksregister gekoppeld werden aan de gegevens van de volkstelling van 1991 en de Gezondheidsenquête van 1997. Een update van de resultaten wordt verwacht in de zomer van 2008. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de gegevens van de Socio-Economische Enquête van 2001. Bijkomend onderzoek om deze cijfers te actualiseren is aanbevolen.

De financiële toegang tot de gezondheidszorg is ook een domein waarop de gezondheidsongelijkheid duidelijk tot uiting komt. De socio-economische verschillen zijn niet eenduidig wat betreft medische consumptie. Maar wanneer we kijken naar het aantal mensen dat **gezondheidszorgen moet uitstellen om financiële redenen** (zie indicator G4), zien we een duidelijke kloof tussen mensen boven en onder de armoedegrens. Dit laatste is een indirecte indicator die een beeld geeft van de hoogte van de gezondheidskosten voor de lagere inkomensgroepen. Momenteel wordt de hoogte van de gezondheidskosten niet systematisch berekend en bijgehouden. Het Intermutualistisch Agentschap en het Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg voeren sporadisch ad hoc onderzoek uit naar bepaalde aspecten hiervan, maar een systematische monitoring van de gezondheidskosten gebeurt niet.

Elementen die we niet opnemen in de barometer zijn indicatoren met betrekking tot overgewicht, zwaarlijvigheid en mentale gezondheid. Hoewel er ook op deze gebieden duidelijke ongelijkheden vast te stellen zijn, naargelang de socio-economische positie, zijn gegevens hierover bijna uitsluitend terug te vinden in de Gezondheidsenquêtes. Omdat deze enquêtes slechts eens per 5 jaar uitgevoerd worden, zijn ze onvoldoende geschikt voor de Armoedebarmeter. Als secundaire indicator die een deel van de preventieproblematiek belicht, geven we voor de initiatieven voor borstkanker-screening het verschil in bereik weer. Dit verschil is dan tussen vrouwen met recht op een verhoogde tegemoetkoming en vrouwen zonder recht op een verhoogde tegemoetkoming. Deze cijfers worden regelmatig gepubliceerd in de rapporten van het Intermutualistisch Agentschap.

Indicatoren voor arbeid

Een halvering van het aantal gezinnen waar niemand werkt, vormt het decenniumdoel voor het thema arbeid. We meten voor de barometer het percentage volwassenen en kinderen dat leeft in een huishouden zonder inkomen (zie indicator A1).

Betaalde arbeid is voor een groot deel van de bevolking de voornaamste bron van inkomen en biedt een belangrijke buffer tegen financiële armoede. In eerste instantie door het verwerven van een inkomen tijdens de periode van actieve arbeidsdeelname. Maar ook door het opbouwen van sociale zekerheidsrechten die het inkomensverlies bij het wegvallen van de job verminderen. Ongelijke kansen op de arbeidsmarkt zorgen voor een ongelijke spreiding van het armoederisico. Daarom is het nodig om aandacht te besteden aan de verschillende **kansengroepen** (zie indicator A2) die minder dan gemiddeld op de arbeidsmarkt voorkomen.

De **laaggeschoolden** (maximum diploma lager secundair onderwijs) vormen één van deze kansengroepen. Er zijn verschillende redenen waarom laaggeschoolden niet aan een job geraken of in de werkloosheid belanden. Allereerst zijn er de steeds hogere eisen die werkgevers stellen op het vlak van (technologische) kennis en vaardigheden en de daarmee verbonden diploma's. De Hoge Raad voor de werkgelegenheid (2005) signaleert dat de werkloosheidsval, waarbij het financieel aantrekkelijker is om werkloos te zijn in plaats te werken, vooral voorkomt bij laagbetaalde arbeidsplaatsen. Dit zijn vooral laaggeschoolden. De **ouderen** (50-plussers) zijn een tweede kansengroep die minder aanwezig is op de arbeidsmarkt. Veel van hen treden vervroegd uit, al dan niet gedwongen, via vervroegde uittredestelsels zoals brugpensioenen. Onder druk van de vergrijzing probeert men de laatste jaren echter deze ouderen langer aan het werk te houden. Dat kan gevolgen hebben voor de toekomstige werkloosheidscijfers. Deze evolutie moet worden opgevolgd, want het blijkt dat wanneer men als 50-plusser in de werkloosheid belandt, het zeer moeilijk is om er nog uit te geraken. Ook de **jongeren** zijn een groep die bijzondere aandacht behoeft. Werkloosheid op jonge leeftijd kan immers een negatieve invloed uitoefenen op de verdere loopbaan. Een van de oorzaken van de jeugdwerkloosheid is de moeizame aansluiting van het onderwijs op de

arbeidsmarkt. Deze overgang loopt in het bijzonder moeilijk voor enkele subgroepen: de ongekwalificeerde uitstromers, de afgestudeerden met enkel een ASO-diploma en de schoolverlaters van het alternerend leren die tijdens hun studies geen werkervaring konden opdoen (SERV, 2007).

De evolutie van het **aantal schoolverlaters dat na één jaar nog naar werk zoekt** (zie indicator A3) is dan ook een belangrijke indicator die een beeld geeft van de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt.

Uit een onderzoek van Thielens (2005) blijkt dat het verschil in kansen op de arbeidsmarkt tussen **allochtonen** van buiten de EU en de autochtonen nergens zo groot is als in Vlaanderen en België. Een van de verklaringen voor deze achtergestelde positie op de arbeidsmarkt is het lagere onderwijsniveau. Het verschil valt echter niet volledig te reduceren tot een scholingsprobleem. We kunnen vaststellen dat ook voor hogeschoolden er een duidelijk verschil in tewerkstelling is in vergelijking met Belgen met eenzelfde scholingsniveau.

Niet alleen het al dan niet hebben van een job is bepalend voor het armoederisico. Ook de duur van de werkloosheid speelt een belangrijke rol. Zo is **langdurige werkloosheid** (zie indicator A4) een belangrijke oorzaak van inkomensarmoede. Naarmate men langer rond moet komen met een beperkt inkomen (werkloosheidsvergoeding), geraken eventuele financiële reserves op, moeten duurzame consumptiegoederen (bijvoorbeeld koelkast, wasmachine) worden vervangen en duikt uitsluiting ook op andere, niet-materiële levensdomeinen op. Naarmate men langer werkloos is, neemt de kans om opnieuw werk te vinden af. Op termijn gaan ook de nodige ervaring, vaardigheden en attitudes verloren. Terwijl werkgevers langdurige werkloosheid interpreteren als een gebrek aan motivatie (Bardone & Guio, 2005). Hoewel het hebben van een job in de meeste gevallen een bescherming tegen armoede biedt, volstaat het niet altijd. **Armoede bij werkenden** (zie indicator A5) komt voor bij werkenden in laagbetaalde jobs, bij bepaalde huishoudens (bijvoorbeeld wanneer er slechts één kostwinner

is en verschillende afhankelijke gezinsleden), bij mensen met terugkerende werkloosheid of bij mensen die er niet in slagen een voltijdse job te vinden.

Belangrijke secundaire indicatoren voor het thema arbeid hebben betrekking op de organisatie van de arbeidsmarkt. Zo is de combinatie van arbeid en gezin, in het bijzonder bij eenoudergezinnen, een gegeven dat deelname aan de arbeidsmarkt bemoeilijkt. Het tekort aan plaatsen in de kinderopvang in Vlaanderen is hierbij een relevante indicator. Er zijn geen algemene gegevens beschikbaar over het tekort aan plaatsen in de gesubsidieerde kinderopvang. Vlaanderen haalt de Europese norm van 33 kinderopvangplaatsen per 100 kinderen tot 3 jaar, maar in de praktijk blijkt deze capaciteit nog onvoldoende. Daarnaast creëert de overheid ook zelf rechtstreeks jobs voor mensen die moeilijk een plaats kunnen veroveren op de reguliere arbeidsmarkt. Hier is de tewerkstelling in de verschillende vormen van sociale economie een indicator van de overheidsinspanningen op dit gebied. Ook de mate waarin de overheid via de VDAB de kansengroepen al dan niet oververtegenwoordigt in trajectbegeleiding is een interessante indicator van de overheidsinspanningen. We nemen deze cijfers op in de overzichtstabel.

Indicatoren voor inkomen

Het decenniumdoel over inkomen luidt dat elk gezin, ongeacht de samenstelling, kan beschikken over een inkomen dat de Europese armoederisicodrempel haalt. Zoals al hierboven aangegeven, is het meten van het beschikbare inkomen, een indirecte meting van armoede. Volgens de definitie van Eurostat heeft men een verhoogd armoederisico, wanneer het equivalent³ netto inkomen lager ligt dan 60% van het nationaal mediaan equivalent inkomen.

Het **algemene armoedecijfer** (zie indicator I1) voor een land of regio is een belangrijke indicator voor de meting van inkomensarmoede. Met dit cijfer is het mogelijk om de relatieve positie van Vlaanderen te bepalen in vergelijking met andere landen en regio's. Uit de opeenvolgende metingen van de SILC-enquête en zijn voorgangers bleek duidelijk dat

³ Dit betekent dat men bij de berekening van het inkomen rekening houdt met de omvang van het huishouden. Zo ligt de armoederisicogrens in 2005 voor een alleenstaande op € 822 nettomaandinkomen, voor elk bijkomend volwassen huishoudlid wordt de helft van dit bedrag eraan toegevoegd (gewicht van 0,5); voor elk bijkomend kind onder 14 jaar geldt een gewicht van 0,3. De inkomensgrens voor koppels zonder kinderen bedraagt dus € 1.233 en voor een alleenstaande met twee kinderen is dit € 1.315.

bepaalde **kansengroepen** (zie indicator I1) een hoger dan gemiddeld armoederisico hebben. Het is dan ook aangewezen om van deze kansengroepen (alleenstaanden, eenoudergezinnen en ouderen) het armoederisicopercentage op te volgen.

Het beschikbare inkomen alleen heeft echter een aantal tekortkomingen als indicator van armoede. Zo is de context waarin mensen leven van groot belang (Ringen, 1995). Bovendien variëren de middelen en behoeften van mensen tijdens de levensloop en zijn middelen en behoeften in de tijd deels afhankelijk van vroegere levensloopervaringen (Dewilde, 2003).

Een indicator die ons een idee kan geven in hoeverre inkomensarmoede leidt tot levensstijldeprivatie is de vraag rond **subjectieve armoede** (zie indicator I2) in de SILC-enquête. Mensen worden gevraagd of ze zelf vinden dat ze met hun huidige inkomen al dan niet gemakkelijk rondkomen.

Een andere tekortkoming bij het meten van het beschikbare inkomen is het feit dat hiermee de tijdsdimensie niet gevat wordt. Uit onderzoek blijkt dat de correlatie tussen inkomen en levensstijldeprivatie toeneemt naarmate mensen langer inkomensarm zijn (Whelan e.a., 2002). Een tijdelijk inkomenstekort vertaalt zich dan ook niet altijd onmiddellijk in een achteruitgang van de levensomstandigheden. Daarom is het ook noodzakelijk om in de armoedebaarometer een indicator op te nemen met betrekking tot **langdurige armoede**. Pas vanaf de editie 2006 is het mogelijk om persistente armoede te meten via de SILC-enquête. De gegevens hiervoor worden vrijgegeven in de periode april-mei 2008, waardoor deze indicator nu nog niet kan opgenomen worden in de armoedebaarometer. We bevelen echter sterk aan om deze indicator op te nemen bij de eerste update van de armoedebaarometer in 2009.

Een andere manier om te meten of een inkomen onder de armoedegrens al dan niet problematisch is, is nagaan of personen in de praktijk **bepaalde financiële middelen** hebben. Indicatoren hierover zijn ook opgenomen in de jaarlijkse SILC-enquête (zie indicator I3).

Te lage inkomsten en te hoge uitgaven leiden op termijn tot **problematische schuldenlast** (zie indicator I4). Dit kan het gevolg zijn van

wanbeheer of overmatige consumptie. Maar ook life events als werkloosheid, ziekte of scheiding kunnen een grote financiële impact hebben en mensen in een situatie van schuldoverlast storten (De Greef, 1992). Overmatige schuldenlast leidt vaak tot sociale uitsluitingen op verschillende gebieden. Het is dan ook aangewezen om hierover een indicator op te nemen in de Armoedebaarometer.

Het opvolgen van de evolutie van de armoede bij allochtonen zou ook deel moeten uitmaken van deze armoedebaarometer. Er is echter geen cijfermateriaal voorhanden waarmee op betrouwbare wijze de evolutie gevolgd kan worden. De aanwezigheid van allochtonen in de steekproeven van surveys is meestal te beperkt om hieruit conclusies te kunnen trekken. Dit geldt nog meer wanneer we de allochtone populatie willen opdelen in subgroepen. Om toch een indicatie hierover te geven, nemen we voorlopig de cijfers op over het onderzoek naar armoede bij allochtonen dat recent in opdracht van de Koning Boudewijnstichting werd uitgevoerd (zie indicator I5). Deze cijfers geven een ruwe indicatie van het armoederisico bij allochtonen in België.

Secundaire indicatoren kunnen de invloed van het beleid illustreren, gezien hun rol in het bepalen van het inkomen van de inwoners op verschillende vlakken. We denken hierbij onder andere aan de bedragen die als minima zijn vastgelegd met betrekking tot pensioenen, loon, werkloosheid, invaliditeit en het leefloon. Met betrekking tot schuldenlast zijn er nog bijkomende indicatoren mogelijk, zoals het aantal mensen met een collectieve schuldenregeling of mensen die geregistreerd staan met achterstallige contracten bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren. Deze cijfers scheppen een ruimer beeld van de problematiek. We nemen ook deze cijfers op in de overzichtstabel.

Indicatoren voor wonen

Het decenniumdoel voor wonen stelt dat er een toename tegen 2017 moet zijn van het aantal goede en betaalbare huurwoningen met 150.000 eenheden. Minstens de helft moet bestaan uit sociale woningen. Hoewel het recht op een behoorlijke huisvesting in de grondwet wordt vermeld, is de woonproblematiek voor de lagere inkomensklassen schrijnend. Globaal

gezien situeren de grootste problemen zich op de huurmarkt, waar de inkomensarmen vaak noodgedwongen terecht komen. De aankoop van een eigen woning is vaak te hoog gegrepen. De armoedecijfers van huurders liggen in het algemeen ook fors hoger dan bij eigenaars. De focus betreffende armoedebestrijding moet zich daarom ook voornamelijk op de huurdersmarkt richten.

Algemene cijfers over de omvang en kwaliteit van de private huurmarkt zijn beperkt beschikbaar. De Sociaal-Economische Enquête van 2001, waarbij naar de woonsituatie van heel de bevolking werd gepeild, gaf een volledig beeld van het aantal huurwoningen in Vlaanderen. Deze cijfers werden vernieuwd in de Woonschouwing en Woonsurvey 2005. Dat is een grootschalig onderzoek naar de kwaliteit van het woningbestand in Vlaanderen en naar de woonsituatie van de Vlaming. De gegevens van de Woonsurvey (zie indicator W1) kunnen worden gebruikt om het aantal **private huurwoningen** in Vlaanderen te meten. Men moet daarbij wel rekening houden dat het hier gaat om een extrapolatie van een (ruime) steekproef en dat er bijgevolg een zekere foutenmarge is. Op dit moment zijn er echter (nog) geen nieuwe edities van de Woonsurvey gepland de komende jaren, waardoor een opvolging van de evolutie niet gegarandeerd is. Dit is dan ook een aandachtspunt. We pleiten ervoor dat het Steunpunt Ruimte en Wonen in de loop van de volgende jaren een nieuwe Woonsurvey zou uitvoeren. Door de verplichte registratie van huurcontracten sinds 2007 zal men de komende jaren bij de afdeling Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie van de FOD Financiën over een database beschikken. Op basis hiervan kan in principe het aantal private huurwoningen in Vlaanderen worden afgeleid. Het is aan te bevelen om de komende jaren op te volgen of men langs deze weg de evolutie van het aantal private huurwoningen kan opvolgen. De volgende Census in 2011 zal niet meer uitgevoerd worden op basis van een exhaustieve sociaal-economische enquête zoals in 2001. Maar er zal geprobeerd worden een globaal beeld van de bevolking te bieden door het koppelen van bestaande administratieve bestanden. In principe zou ook op deze manier een goed beeld moeten ontstaan van het woonpatrimonium in Vlaanderen.

Het opvolgen van het **aantal sociale huurwoningen** in Vlaanderen (zie indicator W2) biedt minder problemen betreffende databeschikbaarheid. Deze gegevens worden bijgehouden door de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en worden jaarlijks bijgewerkt. Het totale aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen geeft slechts een gedeeltelijk beeld van de mate waarin de sociale huisvesting zijn rol waarmaakt voor zijn doelpubliek. Zo blijkt uit recent onderzoek (Winters e.a., 2004) dat maar liefst 39% van alle private huurders voldoet aan de wettelijke voorwaarden om in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning. Dat komt overeen met ongeveer 180.000 gezinnen. Een aanzienlijk deel van deze gezinnen wil terecht komen op de sociale huurmarkt, maar belandt op wachtlijsten.

Om na te gaan in hoeverre de sociale huurmarkt de personen die er een beroep op willen doen, kan verder helpen, nemen we dan ook het **aantal personen op een wachtlijst voor een sociale huurwoning** op als indicator (W3).

De kosten verbonden aan wonen zijn, in het bijzonder voor de laagste inkomensgroepen, de grootste maandelijkse uitgavenpost. De woonquote⁴ nam de voorbije jaren stelselmatig toe. Zo steeg de gemiddelde woonquote voor private huurders tussen 1995 en 2005 met 7,7 procentpunten (Campaert, 2007). De **woonquote voor eigenaars en huurders** is dan ook een belangrijke aanvullende indicator (W4) die meer informatie verschaft over hoe zwaar de woonkosten doorwegen op het gezinsbudget. Informatie over de woonquote is terug te vinden in de jaarlijkse Huishoudbudgetenquête en in de SILC-enquête. Aangezien de Huishoudbudgetenquête te kampen heeft met een beperktere omvang en een grote uitval, verkiezen we de cijfers uit de SILC-enquête. De vraagstelling in de SILC-enquête rond de woonkosten is dit jaar echter gewijzigd, waardoor men eerst de betrouwbaarheid van deze gegevens wil verifiëren alvorens ze vrij te geven. Vanaf de editie 2007 zullen we de woonquote opnieuw kunnen berekenen op basis van de SILC-enquête, voor de nulmeting van de armoedebaarometer baseren we ons op de resultaten van de Woonsurvey 2005.

⁴ De maandelijkse naakte woonkosten: de huurprijs zonder verbruikskosten voor huurders en het maandelijks afbetaalde bedrag voor de hypothecaire lening voor eigenaars

Een subjectieve benadering voor de betaalbaarheid van wonen vinden we via de indicator (W5) die peilt **in welke mate de totale woonkosten al dan niet een zware last vormen**. De woonkosten mogen niet gereduceerd worden tot de naakte woonkosten. Daarom voegen we ook een indicator (W6) toe aan de barometer die rekening houdt met de mate waarin **de verwarmingskosten financieel doorwegen op het budget**.

Wanneer we een indicatie willen van **het aantal slechte woningen** in Vlaanderen, kunnen we hiervoor een beroep doen op de gegevens uit de Woonschouwing en Woonsurvey uit 2005. Aangezien er echter geen update van de cijfers de komende jaren gegarandeerd is, verkiezen we om hier de cijfergegevens uit de SILC-enquête te gebruiken. De barometer geeft aan welk **aandeel van de bevolking leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit of met een gebrek aan comfort** (zie indicator W7). Als secundaire indicator nemen we in de tabel ook nog de resultaten op van een onderzoek uit 2003 dat de situatie met betrekking tot 'klein wonen' in Vlaanderen onderzocht. Daarnaast nemen we ook nog het aantal actieve budgetmeters in Vlaanderen op als aanvullende indicator met betrekking tot de verwarmingskosten voor een woning.

Indicatoren voor onderwijs

Het decenniumdoel voor het domein onderwijs wil een daling tot 3% realiseren van laaggeletterdheid en laaggecijferdheid bij jongeren, in alle onderwijsvormen en voor alle jongerengroepen. Bij het decenniumdoel over arbeid hebben we al aangegeven dat het opleidingsniveau sterk correleert met de kans op het vinden en houden van een job. Laaggeschoolden verzeilen vaker in de werkloosheid en geraken er daarna ook moeilijker uit. Het belang van een goede opleiding staat dan ook niet ter discussie.

Al jaren blijkt dat er een sociale ongelijkheid doorheen heel ons onderwijssysteem loopt, die zich al aandient bij de intrede in het kleuteronderwijs en zich versterkt doorheen de verdere schoolloopbaan (Groenez, Van den Branden & Nicaise, 2003). In het lager onderwijs merken we op dat leerlingen uit kansarme gezinnen een hogere kans hebben op doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs (Van Heddegem & Douterlungne, 2002). Daarbij

worden leerlingen soms doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs omdat de oorspronkelijke school geen ondersteuning kon of wou bieden. Of omdat voor kansarmen deze vorm van onderwijs goedkoper was. De kostprijs van het onderwijs heeft dus invloed op de schoolloopbaan van leerlingen uit sociaal zwakkere milieus. In het lager onderwijs wordt dit probleem momenteel aangepakt met het kosteloos maken van alle zaken die noodzakelijk zijn voor het behalen van de eindtermen. Vanaf 1 september 2008 komt er ook een scherpe maximumfactuur per leerjaar voor activiteiten die niet noodzakelijk zijn voor het behalen van de eindtermen. Hierdoor zou het effect van de kostenfactor bij doorverwijzing moeten verminderen, hoewel bepaalde zaken in het buitengewoon onderwijs voordeliger blijven.

We kunnen stellen dat het percentage kansarmen in het buitengewoon onderwijs, vermoedelijk hoger ligt dan wat het zou zijn wanneer de sociale dimensie geen rol zou spelen in de beslissing tot doorverwijzen. Een onrechtstreekse indicator die een (ruwe) aanwijzing kan geven of de onterechte verwijzingen naar het buitengewoon onderwijs afnemen, is de **verhouding van het aantal leerlingen die scoren op één of meerdere gelijkekansen(GOK)indicatoren tussen het buitengewoon en het gewoon onderwijs**. Wanneer het aantal doorverwijzingen omwille van de sociale dimensie afneemt. De GOK-leerlingen minder achterstand oplopen en doorverwezen worden, zou de spreiding van deze leerlingen tussen het buitengewoon en gewoon onderwijs meer evenredig moeten worden. Aangezien hierbij ook nog andere factoren spelen, is het een indicator waarvan de resultaten wel met de nodige voorzichtigheid moeten worden gehanteerd. Momenteel is het nog niet mogelijk om deze indicator te berekenen, aangezien in het buitengewoon onderwijs niet wordt geregistreerd welke leerlingen op de GOK-indicatoren scoren.

In opdracht van minister Vandenbroucke werd eind 2007 een studie afgerond die moest nagaan of er extra (financiële) inspanningen moeten worden geleverd in het buitengewoon onderwijs voor leerlingen die voldoen aan de GOK-indicatoren. De studie gaf aan dat dit in bepaalde gevallen wel aangewezen was. In de komende jaren zal het scoren op GOK-indicatoren ook in het buitengewoon onderwijs

worden geregistreerd als de minister deze aanbevelingen volgt. Vanaf dan zou het mogelijk zijn om de verhouding tussen het aantal leerlingen die scoren op één of meerdere GOK-indicatoren in het gewoon en buitengewoon onderwijs op te volgen.

Wanneer we specifiek de laaggeletterdheid bij jongeren willen meten, kunnen we een beroep doen op de gegevens van het Europese driejaarlijkse PISA-onderzoek, waar Vlaanderen sinds 2000 aan deelneemt. Dit onderzoek meet de geletterdheid van 15-jarigen. In het algemeen scoort Vlaanderen zeer goed in dit onderzoek. Maar de algemene score verbergt grote onderlinge verschillen tussen de leerlingen. Als indicator (O1) van de socio-economische verschillen voor geletterdheid en gecijferdheid nemen we ook de verschillen in **scores voor leesvaardigheid en wiskunde op naargelang de herkomst van de leerlingen**.

Jongeren uit kansarme milieus lopen ook vaker een achterstand op in het lager onderwijs. Deze sociale verschillen in leerachterstand nemen toe in het secundair onderwijs. Er wordt ook gekozen voor andere onderwijsvormen (BSO, TSO, ASO) al naargelang van het sociaaleconomische milieu (Tan, 1998). Op zich zou dit laatste geen probleem zijn, maar we stellen vast dat deze keuze determinerend is voor het niveau van het uiteindelijk behaalde diploma secundair onderwijs en het al dan niet verder studeren. Leerlingen die twee jaar of meer achterstand oplopen haken vaak af voor het behalen van een diploma en studeren zelden verder. Het percentage van de schoolbevolking (gewoon secundair onderwijs) met 2 jaar of meer achterstand (indicator O2) is dan ook een nuttige indicator voor de Armoedebaarometer.

Door het oplopen van achterstand tijdens de schoolcarrière, zijn er elk schooljaar een niet verwaarloosbaar aantal leerlingen dat de schoolbanken verlaat zonder diploma. De kansen van deze jongeren op de arbeidsmarkt zijn beperkt. Van deze groep is een aanzienlijk deel één jaar na het afstuderen nog op zoek naar werk. Het terugdringen van deze **ongekwalificeerde uitstroom** (zie indicator O3) is dan ook een belangrijke doelstelling in het kader van de armoedebestrijding. De evolutie van het aantal ongekwalificeerde uitstromers nemen we dan ook op als indicator voor de armoedebaarometer.

Het verhogen van de **deelname aan levenslang leren** (zie indicator O4) is één van de doelen van de Europese Lissabon-agenda. Langs deze weg kan men ook op latere leeftijd de vaardigheden en competenties inzake geletterdheid en gecijferdheid verhogen, wanneer deze op het einde van de schoolloopbaan onvoldoende waren. Deelname aan levenslang leren gebeurt vaker door hogeschoolden. De cijfers met betrekking tot de deelname van laaggeschoolden, kunnen we als indicator opnemen. Ze geven ons een idee in welke mate mensen na hun schoolloopbaan de gevolgen van een opleiding die tekort schiet nog (kunnen) corrigeren.

Als secundaire indicator voor het domein onderwijs zouden we de kost van onderwijs kunnen vermelden. Zolang het onderwijs niet kosteloos is, zullen er scholen blijven bestaan die discrimineren via onder andere hun kostenplaatje. Hierdoor blijft het risico bestaan dat ook in de toekomst sterke leerlingen samen zitten in elitescholen en zwakkere leerlingen verkommeren in 'gettoscholen' (Hirtt e.a., 2007). Voor het lager onderwijs zijn er maatregelen genomen op dit vlak, maar in het secundair onderwijs kunnen de schoolkosten vaak nog hoog oplopen. Het kostenaspect vormt voor veel leerlingen uit de lagere inkomensgroepen nog een barrière voor de deelname aan het hoger onderwijs. Er wordt echter geen systematisch onderzoek uitgevoerd naar de kosten van het secundair en hoger onderwijs. Een suggestie voor de overheid is dan ook om deze kosten jaarlijks te laten meten, zodat de evolutie ervan kan worden opgevolgd. We nemen in het overzicht de meest recente cijfers met betrekking tot de kosten in het secundair onderwijs op.

Indicatoren voor samenleven

Het laatste decenniumdoel stelt dat de netwerken van mensen in armoede moeten verbreden. Als definitie voor sociale netwerken in dit onderzoek gebruiken we het conceptueel kader van O'Reilly (1988). Hij definieert sociale netwerken als "een analytisch concept, dat wordt gehanteerd om de structuur van relaties tussen individuen of groepen van individuen te beschrijven". Het betreft dus de aard en de kwaliteit van relaties tussen individuen en groepen. Onderzoek heeft meermaals aangetoond dat de aard en kwaliteit van sociale

netwerken positief of negatief kunnen inwerken op de fysieke en mentale gezondheid. Ze hebben ook impact op de levensverwachting (WIV, 2002; Cattel, 2001). Mensen in armoede hebben omwille van hun situatie meer stress. Dit ondermijnt bij hen heel wat mogelijke bronnen voor sociale ondersteuning. Het vormt een bedreiging voor bestaande relaties en huwelijken. Armen kunnen bijkomende stress ervaren wanneer hun netwerkleden (gelijkaardige) crisissen doormaken (Belle, 1982).

Uit analyse van de Gezondheidsenquêtes (De Boyser & Levecque, 2007) blijkt dat, in tegenstelling tot wat intuïtief wordt verondersteld, de sociale netwerken van personen in armoede niet kleiner zijn dan die van anderen. En ook niet gekenmerkt worden door een lagere contactfrequentie. De beperkte relevantie en het feit dat gegevens in de toekomst bijna uitsluitend (vijfjaarlijks) via de Gezondheidsenquêtes beschikbaar zullen zijn, zorgt ervoor dat we geen indicator opnemen over de frequentie van sociale contacten.

Volgens De Boyser en Levecque zijn er wel duidelijke verschillen in de kwaliteit van de netwerken naargelang iemand zich onder of boven de inkomensarmoedegrens bevindt. Personen in armoede geven aan dat ze in geval van een probleem minder op hulp van de familie of de omgeving kunnen rekenen. Een indicator (S1) hiervoor vinden we in de SILC-enquête die peilt naar **de mate waarin iemand op hulp kan rekenen van iemand uit het huishouden of van zijn naasten**. Hierbij moeten we wel de opmerking maken dat mogelijk vanaf de editie 2008 dit onderwerp niet meer in de vragenlijst van de SILC-enquête zal worden opgenomen. In de context van armoede(bestrijding) is het nochtans een uiterst relevante thematiek en valt dit te betreuren.

Uit het rapport van het Steunpunt Recreatief Vlaanderen (2005) kunnen we afleiden dat de mate waarin iemand deelneemt aan cultuur sterk gebonden is aan het opleidingsniveau. Hooggeschoolden nemen meer en vaker deel aan het publieke culturele leven dan lageropgeleiden. Dit geldt niet enkel voor de eerder elitaire kunstvormen, maar evenzeer voor populaire cultuurvormen. De grootte van het sociale (vrijtijds)netwerk van mensen hangt volgens het onderzoek sterk samen met de mate waarin men deelneemt aan het culturele leven.

Om de uitsluiting op het domein cultuur te meten nemen we dan ook een indicator op in verband met **deelname aan het cultuurleven**.

De jaarlijkse Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV)-survey bezorgt ons meer gedetailleerde gegevens over de deelname aan verschillende cultuurvormen. Als bijkomende indicatoren (S2 en S3) nemen we de **verschillen in participatie aan theater of toneelvoorstelling en bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij** op. In deze context is het meten van de effecten van sociaal-artistische projecten een potentieel interessante indicator, maar hiervoor is uitgebreid onderzoek nodig.

Ook de deelname aan het ruimere verenigingsleven bereikt mensen in armoede onvoldoende. We meten voor de armoedebarmometer dan ook het verschil in **actieve participatie aan het verenigingsleven** onder en boven de armoedegrens (zie indicator S4). Dat geeft een beeld van de kloof inzake maatschappelijke participatie.

Bij voorkeur wordt ook een indicator met betrekking tot de beeldvorming en de vooroordelen in de maatschappij opgenomen onder deze doelstelling. Maar nader onderzoek is nodig om hiervoor een indicator te ontwikkelen.

Tenslotte nemen we nog twee indicatoren uit de SILC-enquête. Die geven een indicatie van de manier waarop een tekort aan middelen negatieve gevolgen kunnen hebben op de netwerken van personen. Het gaat dan om het percentage mensen dat zich **omwille van financiële reden geen internetverbinding kan permitteren** (S5) of op een jaar zich geen week vakantie, weg van thuis, kan veroorloven (S6).

Secundaire indicatoren kunnen ook op dit domein de inspanningen van het beleid meten. We denken hierbij aan de middelen die besteed worden aan sociaal-artistische projecten en het budget dat wordt uitgetrokken voor vakantieparticipatie.

Tabellen met indicatoren voor de Armoedebarmeter

Tabel 1 Indicatoren voor gezondheid

INDICATOR	NULMETING	BRON
G1 Subjectief gezondheidsgevoel: percent mensen dat de eigen gezondheid als slecht tot zeer slecht ervaart - Boven armoedegrens - Onder armoedegrens	4,4% 13,3%	EU-SILC (2006)
G2 Levensverwachting in goede gezondheid: Aantal jaren dat iemand naar verwachting nog gezond zal leven op de leeftijd van 25 jaar: <i>Mannen</i> - Geen diploma secundair onderwijs - Hoger onderwijs lange type <i>Vrouwen</i> - Geen diploma secundair onderwijs - Hoger onderwijs lange type	Cijfers 1997, België 28,1 jaar 45,9 jaar 24,4 jaar 49,1 jaar	Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (WIV)
G3 Foeto-infantiele sterfte: het sterfterisico ⁵ via Odd's ratio ⁶ vergeleken naargelang de opleiding van de moeder en de nationaliteit van de moeder	Universiteit: 1 Lager SO: 2,12 Hoger SO: 1,81 België: 1 Andere EU-landen: 0,75 Turkije: 1,25 Marokko: 1,69 Andere: 1,64	Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: cijfers geboorten 2003-2004
G4 Betaalbaarheid: percentage personen dat gezondheidszorgen moet uitstellen om financiële redenen Boven armoedegrens Onder armoedegrens	0,4% 3,9%	EU-SILC (2006)

⁵ Sterfte bij geboorte of in het eerste levensjaar

⁶ Een berekeningsmethode om kansen met elkaar te vergelijken. De kans dat een gebeurtenis zich voordoet in één groep wordt vergeleken met de kans in een referentiegroep. Bijvoorbeeld bij mannen sterven 12 op 1.000 per jaar, bij vrouwen sterven 7 op 1.000 per jaar. De Odd's ratio voor mannen ten opzichte van vrouwen is dan $12/7 = 1,7$: het risico om te overlijden is voor mannen 1,7 keer groter dan voor vrouwen (de Odd's ratio voor de referentiegroep is dan altijd 1)

Tabel 2 Indicatoren voor arbeid

INDICATOR	NULMETING	BRON
A1 Percentage van de bevolking dat leeft in een huishouden zonder inkomen uit betaald werk: - Percentage kinderen - Percentage volwassenen	(2006) 6,5% 9,2%	Steunpunt WSE
A2 Werkloosheidsgraad ⁷ van kansengroepen: Laaggeschoolden - Ouderen - Jongeren - Allochtonen	(2006) Algemeen: 5,0% Laaggeschoolden: 7,5% Ouderen: 4,8% Jongeren: 12,5% Allochtonen: 25,2%	Steunpunt WSE
A3 Percentage schoolverlaters dat na één jaar nog naar werk zoekt	Schoolverlaters na schooljaar 2004-2005: 12,9%	VDAB-studie Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen
A4 Langdurige werkloosheidsgraad: aandeel langdurig werklozen in de totale werkloze bevolking	(2006) 44,6%	Steunpunt WSE
A5 Percentage werkenden onder de armoederisicogrens	3,8%	EU-SILC (2006)

⁷ Werklozen volgens de ILO-definitie zijn de niet-werkenden die de afgelopen vier weken actief naar werk gezocht hebben en onmiddellijk beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, plus de niet-werkenden die een job gevonden hebben die binnen de drie maanden begint.

Tabel 3 Indicatoren voor inkomen

INDICATOR	NULMETING	BRON
I1 Armoederisicopercentage na alle sociale overdrachten, pensioen inbegrepen - Algemeen - Alleenstaanden - Eenoudergezinnen - Ouderen	11,4% 20,5% 23,8% 23,1%	EU-SILC (2006)
I2 Subjectieve armoede: het percentage personen dat aangeeft het moeilijk te hebben om rond te komen	11,7%	EU-SILC (2006)
I3 Percentage bevolking dat zich geen grote onverwachte aankoop (> € 750) kan veroorloven	11,8%	EU-SILC (2006)
I4 Overmatige schuldenlast: het percentage personen dat de voorbije 12 maanden een rekening 1 of meer keer niet op tijd kon betalen: - Huishuur - Aankopen op afbetaling of kredietschulden	3,1% 4,6%	EU-SILC (2006)
I5 Armoedepercentage volgens regio van herkomst - Niet-Europese herkomst - Turkse herkomst - Marokkaanse herkomst - Italiaanse herkomst	29,85% 58,94% 55,56% 21,49%	'De kleur van armoede' KBS op basis gegevens Gezondheidsenquête en PSBH 2001
Blijvende armoederisicopercentage: percentage personen die zich het huidige en de voorbije twee jaar onder de armoederisicodrempel bevonden	Vanaf 2009 mogelijk	EU-SILC

Tabel 4 Indicatoren voor wonen

INDICATOR	NULMETING	BRON
W1 Aantal private huurwoningen in Vlaanderen	603.237 – 136.381 = 466.856 ⁸ (toestand 2005)	Woonsurvey en Woonschouwing 2005
W2 Aantal sociale huurwoningen in Vlaanderen	137.837 (toestand eind 2006)	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
W3 Aantal personen op de wachtlijsten voor een sociale huurwoning	75.735	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
W4 Woonquote ⁹ - Huurders - Eigenaars ¹⁰	27,8% 21,7%	Vlaamse Woonsurvey (2005)
W5 Percentage bevolking dat aangeeft dat de totale woonkosten een zware last vormen - Eigenaars - Huurders	11,9% 28,3%	EU-SILC (2006)
W6 Percentage bevolking dat aangeeft financiële moeite te hebben om zijn huis te verwarmen	7,5%	EU-SILC (2006)
W7 Percentage bevolking dat leeft in een woning van ontoereikende kwaliteit of met een gebrek aan comfort ¹¹ - Eigenaars - Huurders	24,3% 44,6%	EU-SILC (2006)

⁸ Berekening: aantal huurwoningen volgens Woonsurvey – aantal sociale huurwoningen op 31 december 2005 = aantal private huurwoningen in Vlaanderen in 2005

⁹ De woonquote is het aandeel van het netto huishoudinkomen dat maandelijks wordt uitgegeven aan de huurprijs zonder kosten (voor huurders) of aan de maandelijks afbetalingen voor hypothecaire leningen (voor eigenaars).

¹⁰ De eigenaars die hun hypothecaire lening al hebben afbetaald worden hier niet mee opgenomen.

¹¹ Gebrek aan comfort wordt hier gedefinieerd als het niet beschikken over minstens 1 van de volgende zaken: bad/douche, toilet, centrale verwarming en warm stromend water; ontoereikende kwaliteit wordt gedefinieerd als het hebben van minstens 1 van de volgende problemen: lekkend dak, vochtige muur of vloer, rottend raamwerk of te donker

Tabel 5 Indicatoren voor onderwijs

INDICATOR	NULMETING	BRON
01 Percentage 15-jarigen met geletterdheid niveau 1 of minder ¹² - Algemeen <i>Gemiddelde scores leesvaardigheid/wiskunde</i> - Autochtone leerlingen ¹³ - Tweede-generatieleerlingen - Eerste-generatieleerlingen	14,1% 530/551 421/467 431/456	PISA-onderzoek (2006)
02 Het percentage van de schoolbevolking (gewoon secundair onderwijs) met 2 jaar of meer achterstand I	(2006-2007) 6,44% (26.910 leerlingen op een totaal van 417.783)	Departement Onderwijs
03 Percentage ongekwalficeerde uitstroom secundair onderwijs ¹⁴	(2006) 10,0%	Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE
04 Percentage bevolking dat deelneemt aan levenslang leren ¹⁵ : - Hooggeschoold - Middengeschoold - Laaggeschoold	(2006) 14,5% 7,3% 3,3%	Arbeidskrachtenenquête, Steunpunt WSE
Percentage GOK-leerlingen in gewoon en buitengewoon lager onderwijs	Cijfers nog niet beschikbaar voor buitengewoon onderwijs (vanaf 2009 of 2010)	Departement Onderwijs

Tabel 6 Indicatoren voor samenleven

INDICATOR	NULMETING	BRON
S1 Percentage personen dat niemand heeft die naar hem luistert wanneer hij problemen heeft: - Boven armoedegrens - Onder armoedegrens	16,4% 25,3%	EU-SILC (2006)
S2 Percentage personen dat aangeeft nooit een museum, tentoonstelling of galerij te bezoeken: - Lager Secundair - Universitair	58,0% 16,9%	SCV-survey (2006)
S3 Percentage personen dat aangeeft nooit te participeren aan theater of een toneelvoorstelling van een amateurgezelschap: - Lager Secundair - Universiteit	65,1% 50,0%	SCV-survey (2006)
S4 Deelname aan het verenigingsleven: Percentage personen dat aangeeft buitenshuis deel te nemen aan sportieve, recreatieve of artistieke activiteiten: - Boven armoedegrens - Onder armoedegrens	35,15% 20,02%	EU-SILC (2006)
S5 Percentage personen dat aangeeft zich geen internetverbinding te kunnen aanschaffen om financiële redenen	5,3%	EU-SILC (2006)
S6 Percentage personen dat zich niet één week vakantie, weg van thuis kan veroorloven	14,5%	EU-SILC (2006)

¹² Leerlingen die niveau 1 halen op de leesvaardigheidschaal kunnen enkel de meest eenvoudige leestaken oplossen. Ze kunnen expliciet geformuleerde informatie in een tekst lokaliseren, kunnen het hoofdthema van een tekst reconstrueren en kunnen een eenvoudig verband leggen naar algemene, alledaagse kennis.

¹³ Autochtone leerlingen zijn geboren in België en minstens één van beide ouders ook. Eerste-generatieleerlingen zijn niet in België geboren en beide ouders ook niet. Tweede-generatieleerlingen zijn geboren in België, maar beide ouders in een ander land.

¹⁴ Wordt gedefinieerd als het aandeel van de totale bevolking tussen 18 en 24 jaar dat ISCED-niveau 2 (lager secundair onderwijs) of lager heeft bereikt en geen onderwijs of opleiding heeft gevolgd in de vier weken voor de Arbeidskrachtenenquête.

BIBLIOGRAFIE

- BARDONE, L. & GUIO, A.-C. (2005), *In work poverty. New commonly agreed indicators at the EU level*, (Statistics in Focus. Population and social conditions - 5/2005), Luxemburg: Eurostat.
- BELLE, D. (1982), *The Impact of Poverty on Social Networks and Supports*, MARRIAGE AND FAMILY REVIEW, 5: 89-103.
- BOSSUYT, N. & VAN OYEN, H. (2000), *Gezondheidsverwachting volgens socio-economische gradiënt in België*, Brussel: WIV - Instituut Louis Pasteur.
- CAMPAERT, G. (2007), De onderkant van de woonmarkt in J. VRANKEN, G. CAMPAERT, K. DE BOYSER & D. DIERCKX (eds), ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING, JAARBOEK 2007, Leuven, Voorburg: Acco, pp. 99-111
- CATTEL, V. (2001), *Poor people, poor places, and poor health: The mediating role of social networks and social capital*, SOCIAL SCIENCE AND MEDICINE, 52: 1501-1516.
- CONTOYANNIS, P. & JONES, A. M. (2004), *Socio-economic status, health and lifestyle*, JOURNAL OF HEALTH ECONOMICS, 2004 (23): 965-995.
- DE BOYSER, K. & LEVECQUE, K. (2007), *Armoede en sociale gezondheid: een verhaal van povere netwerken?* in J. VRANKEN, G. CAMPAERT, K. DE BOYSER & D. DIERCKX (eds), ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING, JAARBOEK 2007, Leuven, Voorburg: Acco, pp. 167-178
- GADEYNE, S. & DEBOOSERE, P. (2000), *Socio-economische factoren in differentiële sterfte van mannen van 45 tot 64 jaar in België*, Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- GROENEZ, S., VAN DEN BRANDE, I., & NICAISE, I. (2003), CIJFERBOEK SOCIALE ONGELIJKHEID IN HET VLAAMSE ONDERWIJS. EEN VERKENNEND ONDERZOEK OP DE PANELSTUDIE VAN BELGISCHE HUISHOUDENS, LEUVEN: STEUNPUNT LOA 'LOOPBANEN DOORHEEN ONDERWIJS NAAR DE ARBEIDSMARKT'
- HEYLEN, K., LE ROY, M., VANDEN BROUCKE, S., VANDEKERCKHOVE, B. & WINTERS, S. (2007), *Wonen in Vlaanderen*, LEUVEN: KENNISCENTRUM VOOR DUURZAAM WOONBELEID
- HIRTT, N., NICAISE, I. & DE ZUTTER, D. (2007), DE SCHOOL VAN DE ONGELIJKHEID, BERCHEM: EPO
- HOGE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID (2005), *VERSLAG 2005*, BRUSSEL: HOGE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID.
- MACKENBACH, J. e.a. (1997), *Socioeconomic inequalities in morbidity and mortality in western Europe*, LANCET, 349 (9066): 1655-1659.
- O'REILLY, P. (1988), *Methodological issues in social support and social network research*, SOCIAL SCIENCE AND MEDICINE, 26: 863-873.
- RAEYMAECKERS, P. & DEWILDE, C. (2007), *Multidimensionele armoede gemeten en becijferd op basis van de Belgische SILC 2004* in J. VRANKEN, G. CAMPAERT, K. DE BOYSER & D. DIERCKX (eds), ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING, JAARBOEK 2007, LEUVEN, VOORBURG: ACCO, PP. 167-178
- RINGEN, S. (1995), *Well-Being, Measurement and Preferences*, ACTA SOCIOLOGICA (38): 3-15.
- SERV (2007), *SOCIAAL-ECONOMISCH RAPPORT VAN VLAANDEREN*, GENT: ACADEMIA PRESS.
- STEUNPUNT RE-CREATIEF VLAANDEREN (2005), *CULTUURPARTICIPATIE IN VLAANDEREN 2003-2004. EERSTE ANALYSE VAN DE SURVEY: BELANGWEKKENDE CIJFERS EN CONCLUSIES*, GENT: STEUNPUNT RE-CREATIEF VLAANDEREN.
- TAN, B. (1998), *Blijvende sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs*, (CSB - BERICHTENEN), ANTWERPEN: UFSIA - CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID.
- TIELENS, M. (2005), *Van a tot z achterop. De achterstelling van allochtonen in onderwijs en werk*, in: STEUNPUNT WAV & VIONA - STUURGROEP STRATEGISCH ARBEIDSMARKTONDERZOEK (EDS.), JAARBOEK, (DE ARBEIDSMARKT IN VLAANDEREN - JAARREKS 2005), ANTWERPEN: GARANT, 119-127.
- VAN HEDDEGEM, I. & DOUTERLUNGNE, M. (2002), *Kansarmen: op de wip tussen gewoon en buitengewoon onderwijs*, in VRANKEN, J., DE BOYSER, K., GELDOLF, D. & VAN MENXEL, G. (EDS.), ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING. JAARBOEK 2002, LEUVEN/LEUSDEN: ACCO, 189-198.
- VRANKEN, J. (1997) *Vier dimensies van armoede* in VRANKEN, J., GELDOLF, D. & VAN MENXEL, G. (EDS.), ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING. JAARBOEK 1997, LEUVEN/LEUSDEN: ACCO, 33-44.
- WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOLKSGEZONDHEID (2002), *GEZONDHEIDSENQUÊTE DOOR MIDDEL VAN INTERVIEW - BELGIË 2001*, BRUSSEL: MINISTERIE VAN VOLKSGEZONDHEID.
- WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOLKSGEZONDHEID (2006) *GEZONDHEIDSENQUÊTE DOOR MIDDEL VAN INTERVIEW, BELGIË, 2004*, AFDELING EPIDEMIOLOGIE; BRUSSEL: WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOLKSGEZONDHEID
- WHELAN, C. T., LAYTE, R., & MAÎTRE, B. (2002), *Multiple Deprivation and Persistent Poverty in the European Union*, JOURNAL OF EUROPEAN SOCIAL POLICY, 12(2): 91-105.
- WINTERS, S., HEREMANS, F., ELSINGA, M., MARCHAL, A., VANDEKERCKHOVE, B., & VAN STEEN, G. (2004), *OP WEG NAAR EEN VLAAMSE HUURSUBSIDIE?*, LEUVEN: KENNISCENTRUM VOOR DUURZAAM WOONB